

ТЕМА № 8. ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

- 1. Поняття та класифікація заходів забезпечення кримінального провадження. Загальні правила їх застосування.**
- 2. Запобіжні заходи: поняття, види, мета і підстави їх застосування.**
- 3. Загальний порядок застосування, зміни та скасування запобіжних заходів.**
- 4. Порядок застосування окремих видів запобіжних заходів.**
- 5. Інші заходи забезпечення кримінального провадження.**

1. ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Поняття та класифікація заходів забезпечення кримінального провадження. Загальні правила їх застосування.

Розділ II Кримінального процесуального кодексу України визначає процесуальний порядок обрання, зміни та скасування заходів забезпечення кримінального провадження.

Так як легальне визначення заходів забезпечення кримінального провадження відсутнє, тому слід звернутися до кримінально-процесуальної теорії. Так, науковці відмічають, що серед кримінально-процесуальних заходів, які забезпечують реалізацію кримінально-процесуальних норм, особливе місце займають заходи кримінально-процесуального примусу, які є заходами впливу з боку державних органів або посадових осіб на поведінку суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, що направлений на забезпечення виконання процесуальних обов'язків, якщо вони не виконуються добровільно, або на попередження небажаних з точки зору права дій з метою забезпечення нормального руху кримінального судочинства.

Таким чином, можна стверджувати, *що заходи забезпечення кримінального провадження* (заходи кримінально-процесуального примусу) – це передбачені кримінально-процесуальним законом процесуальні засоби державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими на те органами (посадовими особами), які здійснюють кримінальне провадження, у чітко визначеному законом порядку стосовно осіб, котрі залучаються до кримінально-процесуальної діяльності, з метою досягнення дієвості кримінального провадження (для запобігання та припинення неправомірних дій, забезпечення виявлення та закріплення доказів тощо).

Заходи процесуального примусу відрізняються від інших заходів державного примусу та характеризуються певними специфічними ознаками:

1) вони мають процесуальний характер і регулюються кримінальним процесуальним законом, а тому є складовою кримінально-процесуальної форми. Цією ознакою вони відрізняються від інших примусових заходів, які застосовуються при провадженні щодо кримінальних правопорушень;

2) підстави, межі та порядок їх застосування детально регламентовані законом;

3) специфічна їх мета – забезпечити досягнення дієвості кримінально-процесуального провадження та вирішення завдань кримінального провадження;

4) примусовий характер, який залежить не від порядку їх реалізації, а від самої законодавчої моделі, що передбачає можливість застосування примусу;

5) виключний характер – вони застосовуються лише в тих випадках, коли іншими заходами завдання кримінального провадження досягнути неможливо;

6) специфічний суб'єкт застосування – процесуальний примус є різновидом державного примусу, а тому суб'єктом його застосування є компетентні державні органи та посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження;

7) застосовуються стосовно осіб, котрі залучаються до кримінально-процесуальної діяльності. Заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися до різних суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності – підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, свідка, а також інших осіб залежно від обставин кримінального провадження та поведінки його суб'єктів. Законодавець в нормах, які визначають порядок застосування кожного заходу забезпечення кримінального провадження, визначає коло осіб, щодо яких вони можуть бути застосовані та порядок їх обрання, зміни чи скасування.

В основі застосування заходів забезпечення кримінального провадження лежить можливість застосування кримінального процесуального примусу, який має такі ознаки:

– державно-владний характер відносин, що виникають, розвиваються і припиняються в ході застосування і припинення конкретних заходів примусу;

– полягає у певних обмеженнях особистих, майнових та інших прав і свобод учасників процесу. Це може бути обмеження свободи, недоторканості житла, таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, банківських вкладів і рахунків тощо. Обмеження майнового характеру – позбавлення права користуватися або розпоряджатися певним майном;

– зовні процесуальний примус виражається у формі фізичного, матеріального чи морального (психологічного) впливу державного органу на суб'єкта кримінального процесу;

– застосовується всупереч волі та бажанню суб'єктів та спрямовані на придушення волі, бажань та дій.

Відповідно до ч.2 ст. 131 КПК заходами забезпечення кримінального провадження є:

1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід (ст. ст. 133–143 КПК);

2) накладення грошового стягнення (ст. ст. 144–147 КПК);

3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. ст. 148–153 КПК);

4) відсторонення від посади (ст. ст. 154–158 КПК);

5) тимчасовий доступ до речей і документів (ст. ст. 159–166 КПК);

6) тимчасове вилучення майна (ст. ст. 167–169 КПК);

7) арешт майна (ст. ст. 170–175 КПК);

8) затримання особи (ст. ст. 188– 192 КПК, ст. ст. 207–213);

9) запобіжні заходи (глава 17 ст.ст.176-213 КПК).

Варто також зауважити, що окрім заходів забезпечення кримінального провадження, які перераховані в ст. 131 КПК, під час кримінального провадження застосовуються й інші заходи процесуального примусу. Так, ст. 330 КПК передбачає, що при повторному порушенні обвинуваченим порядку судового засідання він може бути видалений за ухвалою суду з зали засідання тимчасово або на весь час судового розгляду. В ст. 499 КПК врегульований порядок поміщення у приймальник-розподільник для дітей осіб, які скоїли суспільно небезпечне діяння у віці від одинадцяти років і до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Стаття 132 КПК визначає загальні положення, що є обов'язковими при застосуванні всіх заходів забезпечення кримінального провадження. В нормах, які регулюють порядок застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, ці положення можуть конкретизуватися залежно від особливостей того чи іншого заходу.

Так, за загальним правилом, юридичною підставою застосування заходів забезпечення кримінального провадження є ухвала слідчого судді або суду. Втім, у виняткових випадках, визначених у КПК, заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися і без ухвали слідчого судді, суду. Так, § 2 глави 18 передбачає можливість затримання особи без ухвали слідчого судді, суду; ст. 168 КПК дозволяє тимчасово вилучати майно під час здійснення затримання в порядку визначеному ст. ст. 207 та 208 КПК.

Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається, як правило, слідчим за погодженням з прокурором, чи прокурором до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. В певних випадках таким правом наділені сторони кримінального провадження. Так, відповідно ч.1 ст.160 КПК з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів мають право звернутися сторони кримінального провадження. Згідно з ч.1 ст. 171 КПК з клопотанням про арешт майна має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням з прокурором, а з метою забезпечення цивільного позову – також цивільний позивач.

До клопотання слідчого, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

Під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні надати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються.

Для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути

використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні.

Відповідно до ч.3 ст. 132 КПК *не допускається* застосування заходів забезпечення кримінального провадження, якщо слідчий, прокурор не доведе, що:

а) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження (зокрема, ст. 299 КПК передбачає, що під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою);

б) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора;

в) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням.

В теорії кримінального процесу заходи кримінально-процесуального примусу (заходи забезпечення кримінального провадження) класифікуються за різними критеріями. Варто відмітити, що склалося два підходи до вирішення даного питання. Одні вчені вважають, що до неї не повинні включатися слідчі дії, оскільки вони є засобами доказування. Інші наполягають на доцільності визнання за слідчими діями значення заходів кримінально-процесуального примусу.

Більш переконливою є позиція науковців, які вважають, що до заходів кримінально-процесуального примусу доцільно відносити слідчі дії, але лише ті, при провадженні яких закон дозволяє застосування примусу. Зокрема ст. 242 КПК, яка регламентує процесуальний порядок проведення експертизи, в ч.3 дозволяє за ухвалою слідчого судді, суду здійснювати примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи. Стаття 159 КПК, яка регламентує здійснення одного з засобів забезпечення кримінального провадження – тимчасовий доступ до речей і документів, визначає, що цей захід полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Класифікація заходів забезпечення кримінального провадження:

- за цілями застосування:

- заходи, що забезпечують участь підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні та виконання ними процесуальних обов'язків (запобіжні заходи). Ці заходи пов'язані з суттєвим обмеженням свободи підозрюваного, обвинуваченого, мають специфічну мету та особливий порядок застосування. Тому види запобіжних заходів, мету, підстави та порядок їх застосування ми розглянемо окремо в наступних питаннях цієї теми;

- заходи, що забезпечують отримання засобів доказування (виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, тимчасовий доступ до речей і документів

тощо). На відміну від запобіжних, завдання цих заходів полягає у забезпеченні слідчому та суду можливість виявити, вилучити та дослідити докази;

- заходи, що спрямовані на забезпечення законного порядку в ході провадження в справі (привід, накладення грошового стягнення, відсторонення від посади);

- заходи по забезпеченню цивільного позову та можливої конфіскації майна (тимчасове вилучення майна, арешт майна тощо);

- за часом дії:

- заходи, що тривають протягом певного часу (запобіжні заходи, відсторонення від посади, арешт майна тощо);

- заходи, які є короточасними (тимчасовий доступ до речей і документів, привід тощо);

- за підставами застосування:

- заходи, що застосовуються у зв'язку з невиконанням процесуальних обов'язків (привід, запобіжні заходи тощо);

- заходи, які застосовуються незалежно від процесуального правопорушення (тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна);

- за режимом обмеження прав і свобод людини:

- заходи, що пов'язані з ізоляцією особи (тримання під вартою, домашній арешт, затримання особи);

- заходи, які не пов'язані з ізоляцією особи (накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, особиста порука, застава тощо).

2. ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ, МЕТА І ПІДСТАВИ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Запобіжні заходи: поняття, види, мета і підстави їх застосування.

Система запобіжних заходів, підстави та порядок їх застосування регулюються главою 18 розділу II КПК України.

Запобіжні заходи - це сукупність превентивних заходів забезпечення кримінального провадження, які спрямовані на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, засудженого через певне обмеження їхніх особистих прав.

В окремих джерелах зустрічаються і більш ширші визначення запобіжних заходів. Наприклад, О.Г. Шило вважає, що запобіжні заходи – це різновид заходів кримінально-процесуального примусу попереджувального характеру, які застосовуються за наявності підстав і в порядку, встановленому законом, уповноваженими на те органами та посадовими особами відносно підозрюваного, обвинуваченого, підсудного з метою запобігти спробам ухилитися від дізнання, слідства і суду, перешкодити встановленню істини, продовжити злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень.

Запобіжні заходи є найбільш суворим видом кримінально-процесуального примусу і застосовуються для забезпечення успішного здійснення досудового

провадження та судового розгляду кримінальних правопорушень. Окрім цього, запобіжні заходи є різновидом превентивних заходів кримінально-процесуального примусу, що полягають у позбавленні волі або обмеженні свободи підозрюваного, обвинуваченого на певний період часу. Вони призначені для врегулювання правових відносин, що виникають у сфері кримінального судочинства, у всіх випадках, коли необхідно виключити для підозрюваного, обвинуваченого можливість переховатися від органів досудового розслідування або суду чи іншим чином зашкодити встановленню істини.

За своєю юридичною природою запобіжні заходи застосовуються тоді, коли особа ще не визнана винною у скоєнні кримінального правопорушення, тобто згідно із презумпцією невинуватості вона є невинуватою. Тому застосування запобіжних заходів ні в якому разі не повинно розцінюватися як покарання, а є лише певними обмеженнями особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення.

Окрім ознак, притаманних усім заходам забезпечення кримінального провадження, запобіжні заходи мають ще й такі:

- їх може бути застосовано тільки до певних суб'єктів кримінального процесу: підозрюваного, обвинуваченого, засудженого. На відміну від цього, заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися й щодо інших учасників кримінального судочинства (свідка, потерпілого, особи, у володінні якої знаходяться речі і документи щодо яких винесено рішення про тимчасовий доступ до них);

- мають особистий (персональний) характер, бо обмежують особисті права конкретного підозрюваного, обвинуваченого;

- характеризуються специфічними підставами та метою застосування, визначеними в ст.177 КПК;

- мають більший, порівняно з іншими заходами забезпечення кримінального провадження, ступінь примусу (пов'язані з обмеженням конституційних прав особи).

Система запобіжних заходів визначена в ч.1 ст. 176 КПК України, а саме:

- 1) особисте зобов'язання (ст. 179 КПК);

- 2) особиста порука (ст. 180 КПК);

- 3) застава (ст. 182 КПК);

- 4) домашній арешт (ст. 181 КПК);

- 5) тримання під вартою (ст. 183 КПК).

- б) затримання - тимчасовий запобіжний захід (ст. ст. 188–192, 207–213 КПК).

В нормах Кримінального процесуального кодексу, які визначають особливі порядки кримінального провадження (розділ IV КПК), визначені також інші види запобіжних заходів, а саме:

- до неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ч.1 ст. 493 КПК);

• до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, можуть бути застосовані судом такі запобіжні заходи:

– передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом;

– поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку (ч.1 ст. 508 КПК).

Окрім цього, в розділі IX КПК, який визначає порядок Міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, зустрічається термін екстрадиційний арешт, що визначається як запобіжний захід у вигляді тримання особи під вартою з метою забезпечення її видачі (екстрадиції) - п.9 ст. 541 КПК.

Наявність системи запобіжних заходів забезпечує можливість ситуативного підходу до їх застосування в практиці кримінального провадження, що передбачає взяття до уваги не лише обставин провадження, а й суворості запобіжного заходу. Так, одні запобіжні заходи обмежують свободу підозрюваного, обвинуваченого, створюють лише психологічні перешкоди ухилення від обов'язків (особисте зобов'язання, особиста порука), інші – частково або повністю позбавляють підозрюваного, обвинуваченого фізичної можливості ухилитися від слідства та суду (тримання під вартою).

Вказаний перелік запобіжних заходів у кожному конкретному випадку дозволяє індивідуалізувати його застосування враховуючи при цьому як інтереси правосуддя, так і недопущення невинувачених обмежень прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого.

При цьому, Кримінальний процесуальний кодекс в окремих нормах конкретизує умови застосування певних запобіжних заходів. Так, відповідно до ч.7 ст.194 КПК, до підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину, за який передбачено основне покарання у виді штрафу понад 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – НМДГ), може бути застосовано запобіжний захід лише у вигляді застави або тримання під вартою.

А відповідно до ч. 5 ст.176 КПК запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки, домашнього арешту, застави не можуть бути застосовані до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114-1, 258-258-5, 260, 261 КК України.

В інших випадках при обранні запобіжних заходів законодавець вимагає враховувати також і суворість (м'якість) запобіжного заходу. Наприклад, відповідно до ч.3 ст.176 КПК України слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини, є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених частиною не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам. В ч.1 ст. 183 КПК також визначено, що тримання під вартою застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим в ст.177 КПК.

На відміну від КПК 1960 року, де не було ніякої вказівки на суворість запобіжних заходів, Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року в ч. 3 ст.176 законодавчо визначив, що найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим - тримання під вартою. Отже, за мірою зростання суворості запобіжні заходи розташовуються таким чином: особисте зобов'язання → особиста порука → застава → домашній арешт → тримання під вартою.

Метою застосування запобіжних заходів у кримінальному процесі є (ч.1 ст. 177 КПК):

- 1) забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків;
- 2) запобігання спробам (звідси - запобіжні заходи):
 - переховуватися від органів досудового розслідування та (або) суду;
 - знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
 - незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
 - перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;
 - вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Підстави застосування запобіжних заходів сформульовані законодавцем уніфіковано стосовно всіх їх видів у ч. 2 ст. 177 КПК. Так, запобіжні заходи можуть застосовуватися лише за наявності таких підстав:

- 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення. Обґрунтованість підозри має підтверджуватися зібраними достатніми даними, що вказують на наявність ознак кримінального правопорушення;
- 2) наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити дії визначені у ч.1 ст. 177 КПК, а саме:
 - 3) буде ухилятися від виконання покладених на нього процесуальних обов'язків;
 - 4) буде переховуватися від органів досудового розслідування та (або) суду. Наприклад, підозрюваний, обвинувачений висловлював наміри виїхати за межі населеного пункту, оголошувався його розшук у цьому провадженні чи він одержав закордонний паспорт;
 - 5) буде перешкоджати кримінальному провадженню шляхом:
 - знищення, приховування, спотворення будь-якої речі чи документа, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
 - незаконного впливу на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні. Наприклад, схилитиме цих осіб до відмови давати показання чи буде погрожувати експерту, спеціалісту з тією ж метою;

- іншим чином перешкоджатиме кримінальному провадженню;
- продовжуватиме протиправну діяльність шляхом:
- вчинення інших кримінальних правопорушень;
- продовження здійснення кримінального правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується. Про це, наприклад, може свідчити те, що підозрюваний, обвинувачений раніше неодноразово засуджувався за вчинення кримінального правопорушення.

Труднощі практичного характеру при обранні запобіжного заходу полягають у тому, що доказування ризиків, за яких запобіжні заходи варто застосовувати, мають прогностичний характер, тобто спрямовані у майбутнє, а тому повинні спиратися на конкретні фактичні дані, які свідчать про обґрунтованість прийнятого рішення. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував на необхідності обґрунтування підстав обрання запобіжного заходу. Зокрема у Рішенні “Ткачов проти України” від 13 грудня 2007 року, вказано, що повторювання формальних підстав для взяття під варту, без будь-якої спроби продемонструвати, яким чином вони застосовуються відносно справи заявника, не може бути розцінено як “відповідні” та “достатні” підстави застосування запобіжного заходу.

Закон не зобов’язує обирати запобіжний захід кожному підозрюваному, обвинуваченому. Відповідно до вимог ч.2 ст. 177 КПК, якщо немає достатніх підстав для застосування запобіжного заходу, то слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу.

При вирішенні питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності вищенаведених ризиків, слідчий суддя, суд на підставі наданих сторонами матеріалів зобов’язаний оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі:

- вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;
- тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується;
- вік та стан здоров’я підозрюваного, обвинуваченого;
- міцність соціальних зв’язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців;
- наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання;
- репутацію підозрюваного, обвинуваченого;
- майновий стан підозрюваного, обвинуваченого;
- наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого;
- дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше;
- наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення (ст.178 КПК).

Вказані обставини повинні ретельно аналізуватися при вирішенні питання про тримання під вартою чи при застосуванні запобіжних заходів щодо

неповнолітніх, або осіб похилого віку, вагітних жінок, матерів, які мають малолітніх дітей чи самотніх матерів тощо.

У процесуальній літературі запропоновано декілька класифікацій запобіжних заходів, які здійснюються за різними критеріями.

1) залежно від форми досудового розслідування запобіжні заходи можна поділяти на:

– заходи, що застосовуються під час досудового розслідування злочинів (у формі досудового слідства) – можуть застосовуватися всі заходи забезпечення кримінального провадження;

– заходи, що застосовуються під час досудового розслідування кримінальних проступків (у формі дізнання) – не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою (ст. 299 КПК).

2) залежно від поширеності дії на тих суб'єктів, щодо яких може бути застосовано запобіжні заходи, вони поділяються на:

– загальні – ті що застосовуються до всіх суб'єктів кримінального провадження (особисте зобов'язання, застава, домашній арешт тощо);

– спеціальні – ті що застосовуються до спеціальних суб'єктів – неповнолітніх, обмежено осудних осіб (передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, адміністрації виховної дитячої установи, поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають небезпечну поведінку обмежено осудних осіб).

3) за режимом обмеження прав і свобод суб'єктів, запобіжні заходи також варто поділяти на:

– ізоляційні – заходи, що пов'язані з ізоляцією особи (тримання під вартою, домашній арешт, затримання особи). Ці заходи фізично обмежують особисту свободу підозрюваного, обвинуваченого, ізолюючи його від суспільства. Характер правообмежень у даному випадку обумовлює необхідність чіткого встановлення строку дії цих заходів. Так, відповідно до п. 4 ст.196 КПК вказано, що в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або домашнього арешту слідчий суддя, суд зобов'язані визначити дату закінчення її дії у межах строку, передбаченого КПК;

- неізоляційні – заходи, які не пов'язані з ізоляцією особи (особисте зобов'язання, особиста порука, застава). Ці запобіжні заходи пов'язані із застосуванням щодо підозрюваного, обвинуваченого психічного впливу, який полягає у покладенні на них певних обов'язків, пов'язаних із забезпеченням їх належної поведінки і можливості застосування більш суворих запобіжних заходів у випадку їх невиконання. В процесуальній літературі зустрічається аналогічна вищенаведеної класифікація запобіжних заходів за видом примусу на фізично-примусові та психолого-примусові.

Залежно від строку, на який запобіжні заходи можуть бути застосовані вони поділяються на: запобіжні заходи з обмеженим строком дії (затримання, тримання під вартою, домашній арешт) та запобіжні заходи без обмеженого строку дії (особисте зобов'язання, особиста порука, застава).

3. ЗАГАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ, ЗМІНИ ТА СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Загальний порядок застосування, зміни та скасування запобіжних заходів.

В КПК України використовуються як термін “застосування запобіжного заходу”, так і термін “обрання запобіжного заходу”. Ці поняття варто розрізняти, адже, як стверджують науковці (В.П. Бож'єв) термін “обрання запобіжного заходу” включає в себе прийняття рішення про запобіжний захід щодо підозрюваного, обвинуваченого. В той час як “застосування запобіжного заходу” - це процесуальна дія, яке здійснюється з моменту прийняття рішення про обрання запобіжного заходу до її зміни чи скасування.

Відповідно до ч. 4 ст. 176 КПК під час досудового розслідування запобіжні заходи застосовуються *слідчим суддею за клопотанням слідчого погодженого з прокурором або за клопотанням прокурора*, а під час судового провадження - судом за клопотанням прокурора.

На відміну від вказаного положення, в КПК 1960 року диференціював порядок застосування запобіжних заходів залежно від їх конкретного виду. На досудовому розслідуванні всі запобіжні заходи (крім взяття під варту, а з 2012 року і застави) застосовувався за вмотивованою постановою органу дізнання, слідчого, прокурора.

Відповідно до вимог ч.1 ст. 184 КПК України клопотання про застосування запобіжного заходу до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування Дане клопотання повинно містити:

- короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, в якому підозрюється або обвинувачується особа;
- правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- виклад обставин, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини;
- посилання на один або кілька ризиків, зазначених у ст. 177 КПК;
- виклад обставин, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про наявність одного або кількох ризиків, зазначених у його клопотанні, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини;
- обґрунтування неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів;
- обґрунтування необхідності покладення на підозрюваного, обвинуваченого конкретних обов'язків, передбачених ч.5 ст. 194 КПК.

Застосування запобіжного заходу до кожної особи потребує внесення окремого клопотання.

Копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу має надаватися підозрюваному, обвинуваченому *не пізніше ніж за 3 години* до початку розгляду клопотання (відповідно до вимог ч.2 ст.184 КПК).

Разом з клопотанням слідчому судді також мають бути подані:

- копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання;
- перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час судового розгляду щодо запобіжного заходу;
- підтвердження того, що підозрюваному, обвинуваченому надані копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу.

Якщо після подання клопотання про застосування запобіжного заходу стали відомі обставини, що виключають обґрунтовану підозру у вчиненні особою кримінального правопорушення, чи обставини, що можуть вплинути на вирішення судом питання про застосування запобіжного заходу, воно може бути відкликаним, зміненим або доповненим згідно з вимогами ст.185 КПК.

Порядок розгляду клопотання про застосування або зміну запобіжного заходу.

Клопотання про застосування або зміну запобіжного заходу розглядається слідчим суддею, судом невідкладно, але не пізніше 72 годин з моменту:

- фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого;
- надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі;
- подання підозрюваним, обвинуваченим, його захисником до суду відповідного клопотання (ст.186 КПК).

Слідчий суддя, суд після одержання клопотання про застосування запобіжного заходу до підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває на свободі, призначає дату судового засідання і здійснює судовий виклик.

З метою забезпечення прибуття особи для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу ст. 187 КПК передбачає можливість здійснення наступних заходів:

- разом із клопотанням про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчий, прокурор може подавати і клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу;
- у разі неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю, слідчий суддя, суд має право постановити ухвалу про привід підозрюваного, обвинуваченого, якщо він не з'явився для розгляду клопотання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою, або ухвалу про дозвіл на його затримання з метою приводу, якщо ухвала про привід не була виконана.

Розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу відбувається за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника (ч.1 ст. 193 КПК).

Слідчий суддя, суд, до якого прибув або доставлений підозрюваний, обвинувачений для участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу, зобов'язаний:

– роз'яснити його права (мати захисника; знати суть та підстави підозри або обвинувачення; знати підстави його затримання; відмовитися давати пояснення, показання з приводу підозри або обвинувачення; давати пояснення щодо будь-яких обставин його затримання та тримання під вартою; досліджувати речові докази, документи, показання, на які посилається прокурор, та надавати речі, документи, показання інших осіб на спростування доводів прокурора; заявляти клопотання про виклик і допит свідків, показання яких можуть мати значення для вирішення питань цього розгляду).

– вжити необхідних заходів для забезпечення захисником підозрюваного, обвинуваченого, якщо останній заявив клопотання про залучення захисника, якщо участь захисника є обов'язковою або якщо слідчий суддя, суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника.

За клопотанням сторін або за власною ініціативою слідчий суддя, суд має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу. Будь-які твердження чи заяви підозрюваного, обвинуваченого зроблені під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, не можуть бути використані на доведення його винуватості у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується, або у будь-якому іншому правопорушенні.

Під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази *обставини, які свідчать про:*

1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;

2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених у ст. 177 КПК, і на які вказує слідчий, прокурор;

3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні (ч.1 ст. 194 КПК).

За результатами розгляду клопотання слідчий суддя, суд може прийняти *одне з таких чотирьох рішень:*

– постановляє ухвалу про відмову в застосуванні запобіжного заходу, якщо під час розгляду клопотання прокурор не доведе вищенаведених трьох обставин (наявність обґрунтованої підозри у кримінального правопорушення; наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених у ст. 177 КПК, і на які вказує слідчий, прокурор; недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні);

– може зобов'язати підозрюваного, обвинуваченого перебувати за кожною вимогою до суду або до іншого органу державної влади, визначеного слідчим суддею, судом, якщо прокурор доведе, що наявна обґрунтована підозра у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення, але не доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених у ст. 177 КПК, і на які вказує слідчий, прокурор чи недостатність

застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризикам, зазначеним у клопотанні;

– застосовує більш м'який запобіжний захід ніж той, який зазначений у клопотанні, а також покладає на підозрюваного, обвинуваченого обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК, якщо при розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу прокурор доведе наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення та наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених у ст. 177 КПК, і на які вказує слідчий, прокурор, але не доведе недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні;

– постановляє ухвалу про застосування запобіжного заходу відповідно до поданого клопотання.

Кримінальний процесуальний кодекс визначає певні особливості щодо обрання запобіжних заходів, не пов'язаних з триманням під вартою. Так, відповідно до ч.5 ст. 194 КПК, якщо під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, прокурор доведе обставини, передбачені ч.1 ст. 194 КПК, слідчий суддя, суд, зобов'язує підозрюваного, обвинуваченого прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади, а також виконувати один або кілька *обов'язків*, необхідність покладення яких була доведена прокурором, а саме:

1) прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;

2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;

3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;

4) утримуватися від спілкування із будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом або спілкуватися з нею з дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;

5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею, судом;

6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;

7) докласти зусиль до пошуку роботи або для навчання;

8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;

9) носити електронний засіб контролю.

Новим для кримінального процесу є можливість застосування електронних засобів контролю. Так, відповідно до вимог ст. 195 КПК застосування електронних засобів контролю полягає у закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відслідковувати та фіксувати його місцезнаходження. Такий пристрій має бути захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та сигналізувати про спроби особи здійснити такі дії. При цьому не допускається застосування електронних засобів контролю, які суттєво

порушують нормальний уклад життя особи, спричиняють значні незручності у їх носінні або можуть становити небезпеку для життя та здоров'я особи, яка його використовує.

Ухвала суду, слідчого судді щодо застосування запобіжного заходу має відповідати вимогам, визначеним в ст.196 КПК. Копія ухвали про застосування запобіжного заходу вручається підозрюваному, обвинуваченому негайно після її оголошення.

Відповідно до ст. 205 КПК ухвала слідчого судді, суду щодо застосування запобіжного заходу підлягає негайному виконанню після її оголошення. Втім, ухвала слідчого судді, суду про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, тримання під вартою або відмову в їх застосуванні може бути оскаржена в апеляційному порядку (ч.1 ст.309 КПК).

Згідно з КПК 1960 року запобіжний захід діяв, доки в ньому не відпадала необхідність. Лише стосовно запобіжного заходу у вигляді взяття під варту обвинуваченого закон встановлював строки його дії. Науковці критикували відсутність чітко встановлених строків дії інших запобіжних заходів, обґрунтовуючи це тим, що такий порядок не сприяв правовій захищеності осіб, оскільки при продовженні строків досудового слідства автоматично продовжувалася й дія запобіжного заходу.

Тому в КПК 2012 року по іншому законодавець підійшов до вирішення цього питання.

Так, строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати шістдесяті днів (ч.1 ст.197 КПК), а в разі його продовження – не більше 6 місяців (у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості) чи 12 місяців (у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів).

Строк дії ухвали слідчого судді про тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати 2 місяців, у разі необхідності може бути продовжений в межах строку досудового розслідування, але не більше 6 місяців(ч.6 ст.181 КПК).

Строк дії покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків, визначених ч. 5 ст. 194 КПК, – не більше 2 місяців. По закінченні цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині зобов'язань припиняє свою дію і обов'язки скасовуються. Даний строк може бути продовжений за клопотанням прокурора (ч.6 ст. 194 КПК).

Зміна чи скасування запобіжного заходу.

Якщо в ході кримінального провадження змінюються підстави застосування запобіжного заходу, а також обставини, які враховуються при його обранні, він може бути скасований або замінений на інший запобіжний захід – більш або менш суворий.

Запобіжний захід може бути змінено, якщо:

- його обрано необґрунтовано чи незаконно, але є підстави для обрання іншого заходу;

- суттєво змінилися обставини, що їх було взято до уваги при обранні запобіжного заходу (наприклад, змінилася кваліфікація кримінального правопорушення, стан здоров'я обвинуваченого).

При чому, такі обставини можуть виникнути як після прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу, так і могли існувати під час прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу, але про які слідчий, прокурор на той час не знав і не міг знати.

Зміна запобіжного заходу здійснюється за результатами розгляду клопотання, з яким до слідчого судді, суду можуть звернутися:

– прокурор, слідчий за погодженням з прокурором – щодо зміни запобіжного заходу, в тому числі щодо скасування, зміни або покладення додаткових обов'язків, передбачених ч.5 ст. 194 КПК, чи про зміну способу їх виконання (ст. 200 КПК);

– підозрюваний, обвинувачений, до якого застосовано запобіжний захід, його захисник – щодо зміни запобіжного заходу, в тому числі щодо скасування чи зміни додаткових обов'язків, передбачених ч.5 ст. 194 КПК та покладених на нього слідчим суддею, судом, чи про зміну способу їх виконання (ст.201 КПК).

Дане клопотання має бути розглянуте слідчим суддею, судом протягом 3 днів з моменту його одержання. Слідчий суддя, суд має право залишити без розгляду клопотання про зміну запобіжного заходу, яке подане раніше 30 днів з дня постановлення попередньої ухвали про застосування, зміну або відмову у зміні запобіжного заходу, якщо у ньому не зазначені нові обставини, які не розглядалися слідчим суддею, судом.

Запобіжний захід негайно припиняє свою дію (вважається скасованим) після:

- закінчення строку дії ухвали про обрання запобіжного заходу;
- ухвалення виправдувального вироку;
- закриття кримінального провадження (ст.203 КПК).

4. ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ.

Порядок застосування окремих видів запобіжних заходів.

Особисте зобов'язання (ст. 179 КПК) - це запобіжний захід, суть якого полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов'язки, передбачені ст.194 КПК.

Даний запобіжний захід є певною мірою новим для кримінального процесу. Так, в КПК 1960 року в ч. 3 ст. 148 було передбачено, що, якщо немає достатніх підстав для застосування запобіжного заходу, від підозрюваного, обвинуваченого або підсудного відбирається письмове зобов'язання про явку на виклик особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора або суду, а також про те, що він повідомить про зміну свого місця перебування. Втім, даний захід не був запобіжним, в зв'язку з чим з метою вдосконалення кримінального процесуального законодавства законодавець відніс дану процесуальну дію до запобіжних заходів, і значно розширив перелік обов'язків особи, відносно якої

застосовується вказаний захід. Можна також провести паралель із таким запобіжним заходом, як підписка про невиїзд, яка була передбачена в КПК 1960 року, проте, на відміну від особистого зобов'язання вона передбачала лише заборону відлучатися з постійного проживання чи тимчасового знаходження без дозволу слідчого.

При особистому зобов'язанні слідчий суддя, суд покладає на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати один або декілька обов'язків, а саме:

- прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;
- не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;
- повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;
- утримуватися від спілкування із будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом або спілкуватися з нею з дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;
- не відвідувати місця, визначені слідчим суддею, судом;
- пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;
- докласти зусиль до пошуку роботи або для навчання;
- здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;
- носити електронний засіб контролю.

Підозрюваному, обвинуваченому письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення в розмірі від 0,25 розміру мінімальної заробітної плати (далі – РМЗП) до 2 РМЗП.

Відповідно до ч.6 ст. 194 КПК строк дії покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків – не більше 2 місяців. У разі необхідності цей строк може бути продовжений за клопотанням прокурора в порядку, передбаченому ст.199 КПК. Після закінчення строку, в тому числі продовженого, на який на підозрюваного, обвинуваченого були покладені відповідні обов'язки, ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію і обов'язки скасовуються.

Контроль за виконанням особистого зобов'язання здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду - прокурор.

Особиста порука (ст. 180 КПК) - це запобіжний захід, суть якого полягає у наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків відповідно до ст. 194 КПК і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу.

Особиста порука ґрунтується на тому, що за поведінку підозрюваного, обвинуваченого відповідають інші особи – поручителі, які, як правило, мають особисті чи службові зв'язки з особою, за яку вони поручились, і морально можуть впливати на неї. На поручителя покладається обов'язок забезпечити не тільки явку підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу, а і виконання покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків відповідно до ст.194 КПК, зокрема: утримуватися від спілкування із будь-якою особою, не відвідувати визначені місця, пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності, докласти зусиль до пошуку роботи або для навчання тощо.

Умова застосування даного запобіжного заходу є складною за змістом і включає в себе такі фактори:

– поручителями можуть бути особи, що заслуговують на довіру – громадяни з високими моральними рисами, які є соціально адаптованими, сумлінно ставляться до праці та виконання громадських обов'язків, мають авторитет у колективі чи за місцем проживання, а також користуються повагою в підозрюваного, обвинуваченого та можуть завдяки цьому забезпечити його належну поведінку. Ці дані можуть бути встановлені шляхом витребування характеристик на поручителів, довідок тощо;

– кількість поручителів визначає слідчий суддя, суд, який обирає запобіжний захід. КПК не обмежує максимальну кількість поручителів, але визначає, що наявність одного поручителя може бути визнано достатньою лише в тому разі, коли ним є особа, яка заслуговує на особливу довіру (ч.2 ст.180 КПК);

– цей запобіжний захід може бути застосовано тільки за клопотанням або за згодою поручителів. Зокрема, у ч.2 ст. 202 КПК визначено, що у разі застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий, звільняється з-під варти негайно після надання його поручителями визначеного зобов'язання.

Процесуальний порядок застосування особистої поруки:

1) громадяни, що виявили бажання бути поручителями, подають до слідчого, прокурора чи суду відповідну заяву;

2) слідчий чи прокурор звертаються до місцевого суду з клопотанням про застосування запобіжного заходу особистої поруки;

3) слідчий суддя, суд має впевнитися в тому, що поручителі дійсно можуть позитивно впливати на поведінку підозрюваного, обвинуваченого, забезпечити його явку на першу про те вимогу чи виконання покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків;

4) слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про застосування запобіжного заходу особистої поруки, де зазначаються конкретні обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК, що покладаються на підозрюваного, обвинуваченого;

5) поручителю роз'яснюється:

а) у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється або обвинувачується особа;

б) яке передбачене законом покарання за його вчинення;

в) обов'язки поручителя та що у разі їх невиконання на нього накладається грошове стягнення в розмірі:

– у провадженні щодо кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше 3 років, або інше, більш м'яке покарання, - від 2 до 5 РМЗП;

– у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від 3 до 5 років, - від 5 до 10 РМЗП;

– у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років, - від 10 до 20 РМЗП;

– у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад 10 років, - від 20 до 50 РМЗП.

г) право поручителя відмовитись від взятих на себе зобов'язань до виникнення підстав, які тягнуть за собою його відповідальність.

б) кожний поручитель дає письмове зобов'язання про те, що він ручається за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків відповідно до ст. 194 КПК і зобов'язується за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу.

Ухвала суду, слідчого судді щодо застосування запобіжного заходу особистої поруки підлягає негайному виконанню після її оголошення та оскарженню не підлягає (ст. 205 КПК).

Контроль за виконанням зобов'язань про особисту поруку здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду - прокурор.

У випадку відмови поручителя від взятих на себе зобов'язань, він забезпечує явку підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи суду для вирішення питання про заміну йому запобіжного заходу на інший.

Домашній арешт (ст. 181 КПК) полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Суть домашнього арешту полягає в тому, що за наявності достатніх підстав для обрання підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту за рішенням слідчого судді, суду встановлюються обмеження, пов'язані зі свободою пересування поза межами житла цілодобово чи у визначений період часу.

Вибір виду обмеження визначається з врахуванням вагомості наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; тяжкості покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується; віку та стану здоров'я, репутації, майнового стану, наявності судимостей у підозрюваного, обвинуваченого та інших обставин, які визначені в ст.178 КПК України. Даний запобіжний захід є альтернативою запобіжному заходу у вигляді тримання під вартою, що зменшить кількість осіб, які знаходяться під вартою (щорічно приблизно 35 тис. осіб). Домашній арешт має застосовуватись в тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою - занадто суворим.

Домашній арешт застосовується за умови, що особа підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі (ч.2 ст. 181 КПК). Під час досудового розслідування кримінальних проступків запобіжний захід у вигляді домашнього арешту не застосовується (ст. 299 КПК). Юридична підстава застосування – ухвала слідчого судді, суду про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту.

У випадку винесення рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту в ухвалі слідчого судді, суду, окрім загальних вимог, визначених в ст. 196 КПК, зазначаються також:

- конкретні обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК, що покладаються на підозрюваного, обвинуваченого (в тому числі - носити електронний засіб контролю);

- точна адреса житла, яке підозрюваному, обвинуваченому забороняється залишати;

- дата закінчення дії домашнього арешту (у межах строку, передбаченого ч.6 ст.181 КПК).

Порядок виконання ухвали про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту.

Ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту передається для виконання ОВС за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого. ОВС повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, і повідомити про це слідчого або суд, якщо запобіжний захід застосовано під час судового провадження.

Працівники ОВС з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право:

- з'являтися в житло цієї особи;

- вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на особу зобов'язань;

- використовувати електронні засоби контролю (ч.5 ст.181 КПК).

З метою безумовного виконання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту можуть застосовуватися засоби електронного контролю, що полягає у закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відслідковувати та фіксувати його місцезнаходження. Такий пристрій має бути захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та сигналізувати про спроби особи здійснити такі дії (ч.1 ст. 195 КПК).

Відмова від носіння засобу електронного контролю, умисне зняття, пошкодження або інше втручання у його роботу з метою ухилення від контролю, а рівно намагання вчинити зазначені дії є невиконанням обов'язків, покладених судом на підозрюваного, обвинуваченого при обранні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту (ч.6 ст. 195 КПК), є підставою для застосування більш жорсткого запобіжного заходу чи накладення грошового стягнення в розмірі від 0,25 до 2 РМЗП (ч.2 ст. 179 КПК).

У разі застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту до підозрюваного, обвинуваченого, який був затриманий, він негайно:

- доставляється до місця проживання і звільняється з-під варти (якщо згідно з умовами обраного запобіжного заходу йому заборонено залишати житло цілодобово);

- звільняється з-під варти та зобов'язується невідкладно прибути до місця свого проживання (якщо згідно з умовами обраного запобіжного заходу йому заборонено залишати житло в певний період доби) (ч.3 ст.202 КПК).

Відповідно до ст. 309 КПК ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні підлягають оскарженню під час досудового розслідування в апеляційному порядку.

Строк тримання особи під домашнім арештом:

- не може перевищувати 2 місяців;
- може бути продовжений слідчим суддею, судом за клопотанням прокурора. до 6 місяців (сукупний строк), в межах строку досудового розслідування.

По закінченню цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід скасовується.

В кримінальному процесі РФ аналогічний запобіжний захід запроваджено з 2001 року в ст. 107 КПК РФ. Втім, ці запобіжні заходи в РФ та Україні мають певні відмінності як в видах обмеження, так і правових наслідках. Зокрема, відповідно до ч.10 ст.109 КПК РФ, строк домашнього арешту зараховується в строк тримання під вартою. В КПК України даного положення немає.

Застава (ст. 182 КПК) - це запобіжний захід, суть якого полягає у внесенні коштів заставодавцем у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у доход держави в разі невиконання цих обов'язків.

Застава є одним з ефективних засобів, в основу якого покладено економічну заінтересованість у збереженні грошової суми та моральні зобов'язання підозрюваного, обвинуваченого перед іншими фізичними або юридичними особами, які виступили заставодавцями. За своїм змістом застава спрямована на досягнення конкретної мети — забезпечити виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків. Але в окремих випадках можливе звернення судом суми застави і на виконання вироку в частині майнових стягнень.

Державний примус у процесі застосування застави породжується реальною загрозою втрати заставодавцем грошей у разі невиконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків. Свобода підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні цього запобіжного заходу обмежується шляхом загрози майнових втрат, оскільки внесені гроші можуть бути звернені в дохід держави (ст. 182 КПК).

Заставодавцем можуть бути:

- підозрюваний, обвинувачений;
- фізичні або юридичні особи.

При цьому, ч. 2 ст. 182 КПК визначає, що заставадавець *не може бути* юридична особа державної або комунальної власності або така, що фінансується з місцевого, державного бюджету, бюджету АРК, або у статутному капіталі якої є частка державної, комунальної власності, або яка належить державному, комунальному суб'єкту господарювання. У науковій літературі обґрунтовано звертається увага також на те, що заставадавець повинен заслуговувати на довіру (за аналогією з поручителем). Інакше заставадавець може виступити співучасник чи організатор злочинної організації.

В п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1999 року № 6 “Про практику застосування судами застави як запобіжного заходу” вказано, що якщо застава вноситься не підозрюваним чи обвинуваченим, а іншою особою, то повинні чітко фіксуватися дані про цю особу – прізвище, ім'я та по батькові, дата народження, місце проживання чи перебування, а у випадках, коли заставадавець є юридична особа – її найменування, місцезнаходження, необхідні банківські реквізити, а також дані про особу її представника і документ, яким підтверджуються його повноваження. В останньому випадку повинні долучатися документи про правомірність виділення підприємством, установою чи організацією відповідної суми для використання як застави.

На відміну від попередньої редакції положень КПК щодо застави, де було вказано, що предметом застави можуть бути як гроші, так й інші матеріальні цінності, будь-яке майно, що перебуває в цивільному обігу, в КПК 2012 року визначено, що предметом застави можуть бути лише кошти у грошовій одиниці України, які вносяться на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Не можуть бути також предметом застави кошти, на які накладено арешт.

Розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків, передбачених в ст. 177 КПК. Розмір застави повинен в достатній мірі гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та не може бути завідомо непомірним для нього.

Розмір застави визначається розміром мінімальної заробітної плати у таких межах (ч.5 ст.182 КПК):

- щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, – від 1 до 20 РМЗП;
- щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, - від 20 до 80 РМЗП;
- щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, - від 80 до 300 РМЗП.

На 2012 рік РМЗП складає 1094 грн., а тому розмір застави може бути, відповідно, від 1094 грн. до 328200 грн.

У виключних випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена у розмірі, який перевищує 80 чи 300 РМЗП відповідно.

Розмір застави не може бути меншим від розміру майнової шкоди, завданої злочином, або розміру, отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, обґрунтованих достатніми доказами. Слідчий суддя, суд, установивши, що особа підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину у співучасті і її роль у його вчиненні є незначною, може визначити щодо неї розмір застави без урахування розміру майнової шкоди, завданої злочином, або розміру, отриманого внаслідок вчинення злочину доходу.

Процесуальний порядок застосування застави:

– слідчий чи прокурор звертаються до місцевого суду з клопотанням про застосування запобіжного заходу у вигляді застави;

– постановлення ухвали слідчого судді, суду про застосування запобіжного заходу. Можливість застосування застави щодо особи, відносно якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, має бути визначена в ухвалі слідчого судді, суду у випадках, передбачених частинами 3, 4 ст. 183 КПК. Зокрема, слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим, обов'язків, передбачених КПК;

– при застосуванні запобіжного заходу у вигляді застави підозрюваному, обвинуваченому роз'яснюються його обов'язки і наслідки їх невиконання, а заставодавцю - у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється чи обвинувачується особа, яке передбачене законом покарання за його вчинення, обов'язки із забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого та його явки за викликом, а також наслідки невиконання цих обов'язків. У випадку внесення застави згідно з ухвалою слідчого судді, суду щодо особи, стосовно якої раніше було обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, передбачені вище роз'яснення здійснюються уповноваженою службовою особою місця ув'язнення;

– підозрюваний, обвинувачений, який не тримається під вартою, не пізніше 5 днів із дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави зобов'язаний внести кошти на відповідний рахунок або забезпечити їх внесення заставодавцем та надати документ, що це підтверджує, слідчому, прокурору, суду. Зазначені дії можуть бути здійснені пізніше 5 днів з дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави, якщо на момент їх здійснення не буде прийнято рішення про зміну запобіжного заходу;

– з моменту обрання запобіжного заходу у вигляді застави щодо особи, яка не тримається під вартою, в тому числі до фактичного внесення коштів на відповідний рахунок, підозрюваний, обвинувачений, заставодавець зобов'язаний виконувати покладені на них обов'язки, пов'язані із застосуванням запобіжного заходу у вигляді застави.

Певні особливості має застосування застави, якщо таке рішення прийнято як альтернатива триманню під вартою. Так, якщо рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді застави прийнято відповідно до ч. 3 та ч.4 ст. 183 КПК, підозрюваний, обвинувачений або заставодавець мають право у будь-який момент внести заставу у розмірі, визначеному в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Після отримання документа, що підтверджує внесення застави, та його перевірки, уповноважена службова особа місця ув'язнення, під вартою в якому знаходиться підозрюваний, обвинувачений, негайно здійснює розпорядження про його звільнення з-під варти та повідомляє про це усно і письмово слідчого, прокурора та слідчого суддю, а якщо застava внесена під час судового провадження - прокурора та суд. Перевірка документа, що підтверджує внесення застави, не може тривати більше 1 робочого дня (ч. 4 ст. 202 КПК).

Застава звертається в доход держави у таких випадках (ч. 8 ст. 182 КПК):

- у разі невиконання обов'язків заставодавцем;
- якщо підозрюваний, обвинувачений, будучи належним чином повідомлений, не з'явився за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду без поважних причин чи не повідомив про причини своєї неявки;
- якщо підозрюваний, обвинувачений порушив інші, покладені на нього при застосуванні запобіжного заходу обов'язки.

Питання про звернення застави в дохід держави вирішується слідчим суддею, судом, за клопотанням прокурора або за власною ініціативою суду в судовому засіданні за участю підозрюваного, обвинуваченого, заставодавця, в порядку, передбаченому для розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу. У випадку звернення застави в дохід держави слідчий суддя, суд вирішує питання про застосування стосовно підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді застави у більшому розмірі або іншого запобіжного заходу.

За загальним правилом застава, що не була звернена в дохід держави, повертається підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю після припинення дії цього запобіжного заходу. Втім застава, внесена підозрюваним, обвинуваченим, може бути повністю або частково звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень. Але застава, внесена заставодавцем, може бути звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень тільки за його згодою.

Невиконання у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує є підставою затримання особи відповідно до вимог ч.2 ст.208 КПК.

В юридичній літературі звертається увага на необхідності відрізнити підстави й умови застосування застави. Так, умовами застосування застави є:

- 1) можливість підозрюваного, обвинуваченого (третьої особи) внести заставу;
- 2) добровільна згода підозрюваного, обвинуваченого на вступ до процесу третьої особи як заставодавця;
- 3) ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення.

Слід зазначити, що закон не передбачає будь-яких обмежень щодо застосування застави. За змістом ст. 182 КПК даний запобіжний захід може застосовуватись по відношенню до всіх категорій осіб, які притягаються до кримінальної відповідальності, незалежно від тяжкості кримінального правопорушення, у вчиненні якого вони підозрюються чи обвинувачуються.

Втім, ч.4 ст. 183 КПК передбачає, що слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні: щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; щодо злочину, який спричинив загибель людини; щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею.

Тримання під вартою (ст. 183 КПК) є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим в ст. 177 КПК. Винятковість цього запобіжного заходу обумовлена тим, що відповідно до п. 3 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року “тримання під вартою осіб, котрі чекають судового розгляду, не повинно бути загальним правилом”. Тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом, який суттєво обмежує конституційне право людини на свободу та особисту недоторканність. Будучи природним, воно має бути забезпечено підвищеним захистом у сфері кримінального судочинства, а тому й може бути обмежене лише при дотриманні загальноправових принципів, виходячи із критеріїв розумності та необхідності.

Суть запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою полягає в обмеженні особистої свободи підозрюваного, обвинуваченого через поміщення їх до спеціальної установи.

Під спеціальними установами слід розуміти:

- слідчі ізолятори (СІЗО) Державного департаменту з питань виконання покарань;
- дисциплінарні ізолятори чи карцери установ виконання покарань (ст. 4 Закону України “Про попереднє ув’язнення”);
- гауптвахти Військової служби правопорядку в Збройних Силах України
- для осіб, які відбувають покарання в дисциплінарних батальйонах і притягаються до кримінальної відповідальності за вчинення іншого злочину (ст. ст. 14, 17 Кримінально-виконавчого кодексу України).

Умови застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою:

1) якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим в ст. 177 КПК. В 2014 році це положення КПК було уточнено і ч.1 ст. 183 КПК була викладена в такій редакції “Тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим статтею 177 цього Кодексу, крім випадків, передбачених частиною п'ятою статті 176 цього Кодексу”.

2) застосовується лише щодо (ч. 2 ст. 183 КПК):

– особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад 3000 НМДГ, - виключно у випадках, коли прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК, буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений не виконав обов'язки, покладені на нього при застосуванні іншого, раніше обраного запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує;

– раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до 3 років, – виключно у випадках, коли прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК, буде доведено, що, перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину;

– раніше не судимої особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до 5 років, - виключно у випадках, коли прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК, буде доведено, що перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину;

– раніше не судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад 5 років;

– раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад 3 роки;

– особи, яку розшукують компетентні органи іноземної держави за кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким може бути вирішено питання про видачу особи (екстрадицію) такій державі для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку, в порядку і на підставах, передбачених розділом IX КПК або міжнародного договору України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Процесуальний порядок застосування запобіжного заходу тримання під вартою є аналогічним як і щодо інших запобіжних заходів, окрім певних особливостей, а саме:

1) відповідно ст. 188 КПК прокурор, слідчий за погодженням з прокурором має право звернутися із клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Це клопотання може бути подане як одночасно з поданням клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або зміни іншого запобіжного заходу на тримання під варту, так і після подання клопотання про застосування запобіжного заходу і до прибуття підозрюваного, обвинуваченого до суду на підставі судового виклику;

2) під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою присутність підозрюваного, обвинуваченого є обов'язковою. Проте, слідчий суддя, суд може розглянути таке клопотання та обрати запобіжний захід тримання під вартою за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК, буде доведено, що ця особа оголошена у міжнародний розшук (ч.6 ст.193);

3) новим, але беззаперечно прогресивним для кримінального процесу є положення, яке визначене в ч.3 ст.183 КПК, де вказано, що слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим, обов'язків, передбачених КПК.

Проте, слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні в таких випадках (ч. 4 ст. 183 КПК):

– щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування;

– щодо злочину, який спричинив загибель людини;

– щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею;

4) в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчий суддя, суд зобов'язаний визначити дату закінчення її дії у межах строку, передбаченого КПК.

Строки тримання під вартою.

Відповідно до ст. 197 КПК строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати *60 днів*.

Строк тримання під вартою може бути продовжений слідчим суддею в межах строку досудового розслідування, при цьому, сукупний строк тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час досудового розслідування, не повинен перевищувати:

– *6 місяців* - у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості;

– *12 місяців* - у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Строк тримання під вартою продовжується за клопотанням прокурора, слідчого за погодженням з прокурором не пізніше ніж за 5 днів до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою та подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування (ч.1, ч.2 ст.199 КПК). Дане клопотання має бути розглянутим до закінчення строку дії попередньої ухвали.

Слідчий суддя зобов'язаний відмовити у продовженні строку тримання під вартою, якщо прокурор, слідчий не доведе, що:

– ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою;

– існують обставини, які перешкоджають завершенню досудового розслідування до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою.

При оцінці дотримання стандарту розумності строку тримання під вартою Європейський суд неодноразово підкреслював, що продовження строку його дії може мати місце лише в тих випадках, коли є підстави вважати, що звільнення особи реально порушить публічний порядок або якщо цей порядок перебуває під загрозою. Попереднє ув'язнення не повинно передбачати покарання у вигляді позбавлення волі і не може бути “формою очікування” обвинувального вироку (рішення по справі “Летельє проти Франції” від 26 червня 1991 року). Європейський суд також неодноразово відмічав, що “існує презумпція на користь звільнення”, що “до вироку особа має вважатися невинуватою”, і що “вона має бути звільнена до вироку, як тільки її тримання під вартою стає необґрунтованим”.

Строк тримання під вартою *обчислюється* з моменту взяття під варту, а якщо взяттю під варту передувало затримання підозрюваного, обвинуваченого - з моменту затримання. У строк тримання під вартою включається час перебування особи в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи. У разі повторного взяття під варту особи в тому ж самому кримінальному провадженні строк тримання під вартою обчислюється з урахуванням часу тримання під вартою раніше (ч.2 ст.197 КПК).

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини при визначенні тривалості тримання особи під вартою під час провадження за змістом п. 3 ст. 5 Конвенції враховується період, який розпочинається з дати затримання особи та закінчується у день ухвалення вироку судом першої інстанції (Рішення по справі «Белевіцькій проти Росії» від 1 березня 2007 року). У зв'язку з цим Європейський суд з прав людини у справі Харченко проти України вказував, на необхідність введене термінів сумарного утримання під вартою під час слідства, ознайомлення зі справою та суду.

Порядок тримання під вартою всіх підозрюваних, обвинувачених, їх права та обов'язки та інші питання виконання цього запобіжного заходу визначаються Законом України “Про попереднє ув'язнення” від 30 червня 1993 року.

Порядок звільнення особи з-під варту передбачений в ч.4 та ч.5 ст. 202 КПК, де визначено, що підозрюваний, обвинувачений звільняється з-під варті:

- після внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

- при постановленні слідчим суддею, судом ухвали про:

- відмову у продовженні строку тримання під вартою;

- скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;

- зміну тримання під вартою на інший запобіжний захід;

- по закінченні строку дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою.

Підозрюваний, обвинувачений повинен бути негайно звільнений, якщо в уповноваженої службової особи місця ув'язнення, під вартою в якому він

знаходиться, відсутнє інше судове рішення, що набрало законної сили і прямо передбачає тримання цього підозрюваного, обвинуваченого під вартою. Вирок або ухвала про звільнення особи, яка тримається під вартою підлягає виконанню негайно після їх надходження до місця досудового ув'язнення (ч. 3 ст. 20 Закону України “Про попереднє ув'язнення”).

Ст. 206 КПК визначає загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини, де визначає, що кожен слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади, службову особу забезпечити додержання прав такої особи.

Якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави у встановленому КПК порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади, службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи.

Затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом, який застосовується з підстав та в порядку, визначеному КПК, суть якого полягає в поміщенні особи на короткий строк у спеціальне приміщення для тримання затриманих (ізолятор тимчасового тримання, гауптвахту).

Незважаючи на короткочасність затримання, за характером право обмежень воно є одним з найбільш суворих запобіжних заходів. Адже застосування затримання безпосередньо пов'язане з обмеженням права людини на свободу та особисту недоторканність. Тому не випадково процесуальні норми, що регламентують порядок і строки затримання включені до міжнародно-правових актів і Конституції України.

Кримінально-процесуальне затримання слід відрізнити від:

- доставлення особи до правоохоронного органу на строк до однієї години у порядку, передбаченому законодавством України про адміністративні правопорушення;

- затримання особи (до трьох годин) в адміністративному порядку.

Аналіз норм Кримінального процесуального кодексу України дозволяє виділити *такі види затримання:*

1) затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. ст. 187–191 КПК);

2) затримання без ухвали слідчого судді, суду: законне затримання (ст. 207 КПК) та затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК).

Ці види затримання розрізняються за цільовим призначенням, суб'єктами їх здійснення, підставами та процесуальним порядком застосування.

1. Затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. ст. 187–191 КПК).

Даний вид затримання відрізняється від інших видів затримання наступним:

– мета: здійснюється з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (для забезпечення участі особи в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу);

– строк затримання - до 36 годин (ч.1 ст.191 КПК);

– юридична підстава – ухвала слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу.

Варто відмітити, що КПК 1060 року у ч. 4 ст. 165-2 передбачав, що якщо в поданні ставиться питання про взяття під варту особи, яка перебуває на волі, суддя вправі своєю постановою дати дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого і доставку його в суд під вартою. КПК 2012 року у порівнянні з попереднім розширив повноваження слідчого, прокурора при вирішенні питання про затримання з метою приводу особи для розгляду питання про обрання запобіжного заходу тримання під вартою.

Процесуальний порядок прийняття рішення про затримання.

Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором звертається з клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого яке може бути подане:

– одночасно з поданням клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або зміни іншого запобіжного заходу на тримання під варту;

– після подання клопотання про застосування запобіжного заходу і до прибуття підозрюваного, обвинуваченого до суду на підставі судового виклику;

– після неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю (ч.2 ст.188 КПК).

Слідчий суддя, суд не має права відмовити в розгляді клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу підозрюваного, обвинуваченого навіть якщо існують підстави для затримання без ухвали суду про затримання з метою приводу.

Клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу розглядається слідчим суддею, судом негайно після одержання цього клопотання. Розгляд клопотання здійснюється в закритому судовому засіданні за участю прокурора. Ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу складається з дотриманням вимог, визначених в ч.ч.1, 2 ст. 190 КПК.

Слідчий суддя, суд відмовляє у наданні дозволу на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу, якщо прокурор не доведе, що зазначені у клопотанні про застосування запобіжного заходу обставини вказують на наявність підстав для тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого а також є достатні підстави вважати, що :

- підозрюваний, обвинувачений переховується від органів досудового розслідування чи суду;

– одержавши відомості про звернення слідчого, прокурора до суду із клопотанням про застосування запобіжного заходу, підозрюваний, обвинувачений до початку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу вчинить дії, які є підставою для застосування запобіжного заходу й зазначені у ст. 177 КПК.

Ухвала про відмову в наданні дозволу на затримання з метою приводу може бути оскаржена в порядку, передбаченому КПК. При цьому, ухвала про дозвіл на затримання оскарженню не підлягає.

Слідчий суддя, суд за клопотанням прокурора має право вирішити питання про повторне затримання з метою приводу в порядку, передбаченому КПК. Причому, повторне звернення до суду з клопотанням про дозвіл на затримання однієї і тієї ж особи по тому самому кримінальному провадженню після винесення слідчим суддею, судом ухвали про відмову у задоволенні такого клопотання можливе лише при виникненні нових обставин, які підтверджують необхідність тримання особи під вартою (ч.4 ст.190 КПК).

Процесуальний порядок виконання ухвали слідчого судді, суду про затримання.

Службова особа, яка затримала особу, зобов'язана негайно вручити їй копію ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання.

Уповноважена службова особа, яка затримала особу на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання або у якої під вартою тримається особа, щодо якої діє ухвала про дозвіл на затримання, негайно повідомляє про це слідчого, прокурора, зазначеного в ухвалі.

Якщо після затримання підозрюваного, обвинуваченого з'ясується, що він був затриманий на підставі ухвали про дозвіл на затримання, яка відкликана прокурором, підозрюваний, обвинувачений має бути негайно звільнений уповноваженою службовою особою, під вартою якої він тримається, якщо немає інших законних підстав для його подальшого затримання.

Певні особливості має затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України під час виконання ним своїх службових обов'язків. Таке затримання службова особа здійснює тільки в присутності офіційних представників цього розвідувального органу.

Не пізніше *36 годин* з моменту затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду особа повинна:

- бути звільнена;
- або доставлена до слідчого судді, суду, який постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу (ч.1 ст. 191 КПК).

Кримінальний процесуальний кодекс України у ст. 209 чітко визначив момент, з якого особа вважається затриманою – *з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою*. Варто відмітити, що в КПК 1960 року не було врегульовано питання щодо моменту, з якого необхідно обчислювати строк затримання. У зв'язку з цим виникали певні труднощі правозастосування. Дане питання було регламентовано в ст. 3 “Положення про порядок короткочасного затримання осіб, підозрюваних

у вчиненні злочину”, де строк затримання обчислювався з моменту доставлення її в орган дізнання чи до слідчого.

Певні особливості має визначення місця затримання особи на транспорті, а саме:

– у разі затримання на транспорті, місцем затримання вважається територія району, на якій особа затримана;

– у разі затримання особи на громадському транспорті, незапланована зупинка якого неможлива без зайвих труднощів, місцем затримання вважається територія району, на якій розташована найближча попутна зупинка громадського транспорту;

– у разі затримання особи на авіаційному або морському транспорті під час здійснення рейсу за межі державного кордону України, місцем затримання вважається порт у межах державного кордону України, в якому почався цей рейс.

Ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу втрачає законну силу з моменту (ч.3 ст.190 КПК):

1) приводу підозрюваного, обвинуваченого до суду;

2) закінчення строку дії ухвали, зазначеного в ній, або закінчення шести місяців із дати постановлення ухвали, у якій не зазначено строку її дії;

3) відкликання ухвали прокурором.

Варто відмітити, що вищенаведений різновид затримання за своєю суттю є примусовим заходом забезпечення явки підозрюваного чи обвинуваченого до суду для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

2. Затримання без ухвали слідчого судді, суду передбачено у таких нормах:

– законне затримання (ст. 207 КПК);

– затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК).

Так, ч.1 ст. 207 КПК визначає, що ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду. Втім, затримання може здійснюватися без ухвали слідчого судді уповноваженою на те службовою особою (ст. 208 КПК), та будь-якою особою (ст. 207 КПК) при наявності визначених в законі підстав. Зокрема, відповідно до ч.2 ст. 207 КПК кожен має право затримати будь-яку особу, крім осіб зазначених у ст. 482 КПК, за наявності таких підстав:

1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;

2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

При цьому, кожен, хто не є уповноваженою службовою особою і затримав відповідну особу, зобов'язаний:

– негайно доставити її до уповноваженої службової особи;

– або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

Відповідно до ч.1 ст. 208 КПК, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину за таких умов:

– якщо затримана особа, підозрюється у вчиненні злочину за яке передбачене покарання у виді позбавлення волі;

– якщо особа, підозрюється у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад 3000 НМДГ, але при цьому підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує.

При затриманні уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч.7 ст. 223 і ст. 236 КПК.

Уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК. Зокрема, в постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 8 “Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві” зазначено, що згідно з п. 3 ст. 5 Конвенції кожна особа, заарештована або затримана на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні злочину, має право постати перед суддею і бути вислуханою з питань, пов'язаних з її триманням під вартою. Тому суди повинні вимагати від органів дізнання й досудового слідства, щоб це право роз'яснювалося підозрюваним під час їх затримання.

Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених ст. 104 КПК, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень ст. 209 КПК; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому, а також надсилається прокурору.

Науковці відмічають, що у практичному сенсі досить важливо, щоб вся інформація стосовно місця затримання та періоду часу, протягом якого продовжується позбавлення волі, заносилася до протоколу. Це має виняткове значення для забезпечення можливості оскарження законності та обґрунтованості затримання та зобов'язує органи, які здійснюють затримання,

суворо дотримуватися вимог закону щодо його процедури, підстав, строків, порядку процесуального закріплення. Тому й міжнародні документи, які встановлюють стандарти поводження з в'язнями, вимагають деталізації всіх обставин затримання у відповідному протоколі. Зокрема, у Зводі принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі, міститься вимога стосовно необхідності занесення до протоколу всіх відомостей щодо причин затримання, його часу, відповідних посадових осіб правоохоронних органів, які здійснювали затримання, а також точні дані щодо місця тримання. Занесення до протоколу відомостей щодо осіб, які здійснювали затримання, має важливе значення й при судовому розгляді скарг з приводу незаконного поводження із затриманою особою.

Уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством.

Про кожне затримання уповноважена службова особа одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідальних осіб в підрозділі органу досудового розслідування.

У разі наявності підстав для обґрунтованої підозри, що доставлення затриманої особи тривало довше, ніж це необхідно, слідчий зобов'язаний провести перевірку для вирішення питання про відповідальність винуватих у цьому осіб.

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати *72 годин* з моменту затримання.

Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше 60 годин з моменту затримання повинна:

- бути звільнена;
- або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу (ст. 211 КПК).

Відповідно до вимог ст. 192 КПК прокурор, слідчий за погодженням з прокурором звертається із клопотанням про застосування запобіжного заходу до особи, яку затримано без ухвали про дозвіл на затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, до:

- місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування,
- якщо це неможливо – до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа була затримана.

У підрозділі органу досудового розслідування мають бути призначені одна або декілька службових осіб, відповідальних за перебування затриманих. При цьому, відповідальними за перебування затриманих не можуть бути слідчі.

Службова особа, відповідальна за перебування затриманих, зобов'язана:

- 1) негайно зареєструвати затриманого;
- 2) роз'яснити затриманому підстави його затримання, права і обов'язки;
- 3) звільнити затриманого негайно, після зникнення підстави для затримання або спливу строку для затримання, передбаченого ст. 211 КПК;

4) забезпечити належне поводження із затриманим та дотримання його прав, передбачених Конституцією України, КПК та іншими законами України;

5) забезпечити запис усіх дій, що проводяться із залученням затриманого, у тому числі час їх початку та закінчення, а також осіб, які проводили такі дії або були присутні при проведенні таких дій;

б) забезпечити невідкладне надання належної медичної допомоги та фіксацію медичним працівником будь-яких тілесних ушкоджень або погіршення стану здоров'я затриманого. До складу осіб, що надають затриманому медичну допомогу, за його бажанням може бути допущена конкретна особа, що має право на зайняття медичною діяльністю.

Відповідно до вимог ст. 213 КПК уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана здійснити заходи щодо повідомлення інших осіб про затримання, а саме:

- надати затриманій особі можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи. Якщо уповноважена службова особа, що здійснила затримання, має підстави для обґрунтованої підозри, що при повідомленні про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, вона може здійснити таке повідомлення самостійно, проте без порушення вимоги щодо його негайності;

- у разі затримання неповнолітньої особи - негайно повідомити про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування;

- у разі затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним службових обов'язків - негайно повідомити про це відповідний розвідувальний орган;

- негайно повідомити про затримання орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги.

Службова особа, відповідальна за перебування затриманих, зобов'язана перевірити дотримання вищевказаних вимог, а в разі нездійснення повідомлення про затримання - здійснити ці дії самостійно.

КПК визначені особливості затримання окремих категорій осіб.

Так, затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним своїх службових обов'язків і пов'язані з цим особистий обшук та огляд його речей застосовуються тільки в присутності офіційних представників цього органу.

В ст. 482 КПК визначено, що затримання судді, народного депутата України, або обрання стосовно них запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту до ухвалення обвинувального вироку судом не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України.

В ст. 202 КПК, яка визначає порядок звільнення особи з-під варти, передбачено, що:

- у разі застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий, звільняється з-під варти негайно;

– у разі застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий, звільняється з-під варти негайно після надання його поручителями визначеного зобов'язання;

– у разі застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий негайно доставляється до місця проживання і звільняється з-під варти або негайно звільняється з-під варти та зобов'язується невідкладно прибути до місця свого проживання.

5. ІНШІ ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Інші заходи забезпечення кримінального провадження.

Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик (ст. ст. 133-134 КПК) полягає у тому, що слідчий, прокурор, слідчий суддя (під час досудового розслідування) чи суд (під час судового провадження) мають право викликати підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження у встановлених КПК випадках для допиту чи участі в іншій процесуальній дії.

Особа може бути викликана слідчим, прокурором якщо є:

– достатні підстави вважати, що вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження;

– її участь у процесуальній дії є обов'язковою (ст. 133 КПК).

Процесуальний порядок здійснення виклику. Особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом:

– вручення повістки про виклик;

– надіслання повістки поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком;

– здійснення виклику по телефону або телеграмою.

Строки отримання повістки про виклик чи повідомлення іншим шляхом (ч.8 ст. 135 КПК):

– не пізніше ніж за 3 дні до дня, коли особа зобов'язана прибути за викликом;

– якщо здійснення процесуальних дій не дозволяють здійснити виклик в 3-х денний строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй звичайно необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом.

У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання, повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Особливості виклику окремих категорій суб'єктів кримінального провадження полягає в наступному:

– якщо особа перебуває під вартою, то вона викликається через адміністрацію місця ув'язнення;

– повістка про виклик неповнолітньої особи, як правило, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику;

- повістка про виклик обмежено дієздатної особи - її піклувальнику;
- повістка про виклик особи, яка проживає за кордоном, вручається згідно з міжнародним договором про правову допомогу, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а за відсутності такого - за допомогою дипломатичного (консульського) представництва.

Повістка про виклик вручається особі працівником органу зв'язку, працівником правоохоронного органу, слідчим, прокурором, а також секретарем судового засідання, якщо таке вручення здійснюється в приміщенні суду.

Відповідно до ст. 136 КПК належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є:

- розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні;
- відеозапис вручення особі повістки;
- будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом;
- отримання листа-підтвердження про отримання електронного листа.

Якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної пошти і повістка про виклик була надіслана на таку адресу.

У повістці про виклик повинно бути зазначено:

- прізвище та посада слідчого, прокурора, слідчого судді, найменування суду, який здійснює виклик;
- адресу установи, до якої здійснюється виклик, номер телефону чи інших засобів зв'язку;
- ім'я (найменування) особи, яка викликається, та її адреса;
- найменування (номер) кримінального провадження, в рамках якого здійснюється виклик;
- процесуальний статус, в якому перебуває викликана особа;
- час, день, місяць, рік і місце прибуття викликаної особи;
- процесуальна дія (дії), для участі в якій викликається особа;
- наслідки неприбуття особи за викликом із зазначенням тексту відповідних положень закону, в тому числі можливість застосування приводу, та здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження;
- передбачені КПК поважні причини, через які особа може не з'явитися на виклик та обов'язок заздалегідь повідомити про неможливість з'явлення;
- підпис слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, який здійснив виклик.

Якщо особа не може з'явитися на виклик, вона має повідомити слідчого, прокурора, слідчого суддю чи суд про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю.

Поважні причини неприбуття особи на виклик визначені в ст. 138 КПК. Такими причинами є:

- 1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання;
- 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення;

3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини);

4) відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо;

5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад;

6) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю;

7) несвоєчасне одержання повістки про виклик;

8) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик.

Якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, який був у встановленому КПК порядку викликаний та не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, до нього застосовуються такі заходи юридичної відповідальності:

1) накладається грошове стягнення у розмірі:

– від 0,25 до 0,5 РМЗП - у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора;

– від 0,5 до 2 РМЗП - у разі неприбуття на виклик слідчого судді, суду.

2) застосовується привід (ст.ст. 140–143 КПК);

3) за злісне ухилення від явки свідок, потерпілий несуть відповідальність, встановлену законом (ст. 185-4 КУпАП).

Ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим, який перебуває поза межами України, є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження (ч.5 ст. 139 КПК).

Привід (ст. 140 КПК) полягає у примусовому супроводженні особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про його здійснення, до місця її виклику в зазначений в ухвалі про здійснення приводу час.

Привід може застосовуватися лише до *підозрюваного, обвинуваченого, свідка*. Привід свідка *не може бути застосований* до неповнолітніх, вагітних жінок, інвалідів першої і другої груп, осіб, які одноосібно виховують дітей віком до шести років або дітей-інвалідів, а також осіб, які згідно із КПК не можуть бути допитані як свідки. Привід співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним своїх службових обов'язків здійснюється тільки в присутності офіційних представників цього органу (ч.4 ст. 140 КПК).

Фактичною підставою для застосування приводу є те, що:

– особа була викликана у порядку, встановленому КПК України;

– наявне підтвердження отримання повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом;

– особа не з'явилася без поважних причин або не повідомила про причини свого неприбуття.

Причини неявки мають бути встановлені до прийняття рішення про застосування приводу. Тобто, слідчий суддя чи суд мають впевнитися, що особа була викликана у визначеному законом порядку та не повідомила про наявність поважних причин її неприбуття за викликом.

Юридичною підставою здійснення приводу є ухвала слідчого судді, суду, яка виноситься за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи, а під час судового провадження – також за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Порядок виконання ухвали про здійснення приводу.

Копія ухвали про здійснення приводу, завірена печаткою суду, негайно надсилається органу, на який покладено її виконання. Виконання може бути доручене відповідним підрозділам ОВС, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства або органів державного бюро розслідувань.

Ухвала про здійснення приводу оголошується особі, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу.

Підозрюваний, обвинувачений чи свідок, щодо яких прийняте рішення про здійснення приводу, зобов'язані прибути до місця виклику в зазначений час у супроводі особи, яка виконує ухвалу.

У випадку невиконання особою, що підлягає приводу, законних вимог щодо виконання ухвали про здійснення приводу, до неї можуть бути застосовані заходи фізичного впливу, які дозволяють здійснити її супроводження до місця виклику з дотриманням вимог, передбачених ч.3 ст. 143 КПК. Зокрема, застосуванню заходів фізичного впливу повинно передувати попередження про намір їх застосування. У разі неможливості уникнути застосування заходів фізичного впливу вони не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання ухвали про здійснення приводу, і мають зводитися до мінімального впливу на особу.

Забороняється застосування заходів впливу, які можуть завдати шкоди здоров'ю особи, а також примушення особи перебувати в умовах, що перешкоджають її вільному пересуванню, протягом часу більшого, ніж необхідно для негайного доставлення особи до місця виклику. Перевищення повноважень щодо застосування заходів фізичного впливу тягне за собою відповідальність, встановлену законом (наприклад, ст. 118 та 124 КК).

У разі неможливості здійснення приводу особа, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, повертає її до суду з письмовим поясненням причин невиконання.

Накладення грошового стягнення (ст. ст. 144–147 КПК) - це один із заходів забезпечення кримінального провадження, який полягає у грошовому стягненні, яке може бути накладено на учасників кримінального провадження за невиконання процесуальних обов'язків у випадках та розмірах, передбачених КПК. Так, ч.2 ст. 179 КПК передбачає можливість накладення грошового стягнення в разі невиконання покладених на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язань, передбачених ст. 194 КПК; ч.5 ст. 180 КПК визначає, що у разі

невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення.

Грошове стягнення накладається: під час досудового розслідування - ухвалою слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора чи за власною ініціативою, під час судового провадження - ухвалою суду за клопотанням прокурора чи за власною ініціативою.

Під час досудового розслідування клопотання слідчого, прокурора про накладення грошового стягнення на особу розглядається слідчим суддею не пізніше 3 днів із дня його надходження до суду. Про час та місце розгляду клопотання повідомляється службова особа, яка його внесла, та особа, на яку може бути накладено грошове стягнення, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання.

Слідчий суддя, суд накладає на особу грошове стягнення, якщо встановить, що:

- особа не виконала покладений на неї процесуальний обов'язок;
- відсутність поважних причин його невиконання.

Порядок скасування ухвали про накладення грошового стягнення визначений в ст. 147 КПК. Так ухвала про накладення грошового стягнення може бути скасованою на підставі розгляду відповідного клопотання особи, на яку було накладено грошове стягнення, за умови, що особа не була присутня під час розгляду питання про накладення грошового стягнення.

Слідчий суддя, суд, визнавши доводи особи обґрунтованими, може:

- самостійно скасувати ухвалу про накладення грошового стягнення;
- призначити судові засідання для розгляду клопотання про скасування ухвали про накладення грошового стягнення.

За результатами клопотання про скасування грошового стягнення слідчий суддя, суд приймає одне з таких рішень:

- скасовує ухвалу про накладення на особу грошового стягнення, якщо буде встановлено, що стягнення накладено безпідставно;
- відмовляє у задоволенні клопотання.

Ухвала слідчого судді, суду за результатами розгляду клопотання про скасування ухвали про накладення грошового стягнення оскарженню не підлягає.

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст.ст. 148–153 КПК) – це захід забезпечення кримінального провадження який полягає у тимчасовому вилученні слідчим, прокурором, іншою уповноваженою службовою особою у затриманій ними (в порядку, передбаченому ст. 208 КПК) особи документів, які посвідчують користування спеціальним правом, а також у тимчасовому обмеженні підозрюваного у користуванні цим правом.

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом здійснюється з метою:

- припинення кримінального правопорушення;
- запобігання вчиненню іншого правопорушення;
- припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню;

- забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Варто відмітити, що тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом згідно своєї процедури є новим поняттям КПК 2012 року, в зв'язку з тим, що раніше подібний захід міг бути застосований тільки судом під час винесення відповідної постанови або вироку.

Тимчасово вилученими можуть бути документи, які посвідчують користування таким спеціальним правом:

- право керування транспортним засобом або судном;
- право полювання;
- право на здійснення підприємницької діяльності.

Процесуальний порядок здійснення тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом.

Особа, яка здійснила законне затримання, у передбаченому ст. 208 КПК порядку, зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до уповноваженої службової особи (особи, якій законом надано право здійснювати тимчасове вилучення документів, що посвідчують користування спеціальним правом) передати їй тимчасово вилучені документи, які посвідчують користування спеціальним правом, якщо такі документи було вилучено. Факт передання тимчасово вилучених документів, які посвідчують користування спеціальним правом, засвідчується протоколом, складеним в порядку, передбаченому КПК.

Слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час законного затримання та тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, або негайно після їх здійснення зобов'язана скласти відповідний протокол у порядку, визначеному КПК.

Після складення протоколу про тимчасове вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа зобов'язана передати тимчасово вилучені документи на зберігання у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором під час досудового розслідування звертаються до слідчого судді із клопотанням про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом.

У випадку тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді із відповідним клопотанням не пізніше 2 днів з моменту тимчасового вилучення. Пропуск вказаного строку тягне за собою необхідність повернення тимчасово вилучених документів.

Клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом складається з дотриманням вимог, визначених ч.2 та ч.3 ст. 150 КПК.

Клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом розглядається слідчим суддею не пізніше 3 днів з дня його надходження до суду

за участю прокурора та/або слідчого, підозрюваного, його захисника (ч.1 ст.151 КПК).

Клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, якщо документи, які посвідчують користування спеціальним правом, не були тимчасово вилучені, може розглядатися лише за участю підозрюваного, його захисника.

При вирішенні питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом слідчий суддя зобов'язаний врахувати правову підставу для тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом; достатність доказів, які вказують на вчинення особою кримінального правопорушення; – наслідки тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом для інших осіб.

За результатами розгляду клопотання слідчий суддя:

– відмовляє у задоволенні клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом;

– постановляє ухвалу про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом в якій зазначає мотиви застосування; перелік документів, які посвідчують користування спеціальним правом та які підлягають вилученню; строк тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом та порядок виконання ухвали.

Копія ухвали надсилається особі, яка звернулася з відповідним клопотанням, підозрюваному, іншим заінтересованим особам не пізніше дня, наступного за днем її постановлення, та підлягає негайному виконанню в порядку, передбаченому для виконання судових рішень.

Строк тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом під час досудового розслідування – не більше 2 місяців.

Цей строк може бути продовжений за рішенням слідчого судді, суду, прийнятого на підставі клопотання прокурора, якщо під час розгляду цього клопотання прокурор доведе, що:

– обставини, які стали підставою для тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, продовжують існувати;

– сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких було обмежено користування спеціальним правом, іншими способами протягом дії попередньої ухвали.

Відсторонення від посади (ст. 154 КПК) – захід забезпечення кримінального провадження, який може бути здійснено щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину - щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу. Тлумачення поняття службової особи міститься у примітці до ст. 364 КК України.

Відсторонення від посади здійснюється з метою:

– припинення кримінального правопорушення;

– припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного чи обвинуваченого, який перебуваючи на посаді, може знищити чи підробити речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, незаконними

засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином.

Відсторонення від посади здійснюється на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження. Питання про відсторонення від посади осіб, що призначаються Президентом України, вирішується Президентом України; відсторонення судді від посади здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України.

Процесуальний порядок відсторонення від посади.

Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором звертається із клопотанням про відсторонення особи від посади до слідчого судді (під час досудового розслідування) або суду (під час судового провадження).

Із клопотанням про відсторонення від посади осіб, що призначаються Президентом України, має право звертатися лише прокурор. Із клопотанням про відсторонення від посади судді має право звертатися Генеральний прокурор України до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Клопотання прокурора, слідчого за погодженням з прокурором про відсторонення особи від посади розглядається слідчим суддею, судом не пізніше 3 днів з дня його надходження до суду за участю слідчого та/або прокурора та підозрюваного чи обвинуваченого, його захисника.

Під час розгляду клопотання слідчий суддя, суд має право за клопотанням сторін кримінального провадження або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про відсторонення від посади.

За результатами розгляду клопотання слідчий суддя, суд приймає одне з таких рішень:

– відмовляє у задоволенні клопотання про відсторонення від посади, якщо слідчий, прокурор не доведе наявності достатніх підстав вважати, що такий захід є необхідним;

– постановляє ухвалу про відсторонення від посади.

Копія ухвали надсилається особі, яка звернулася з відповідним клопотанням, підозрюваному чи обвинуваченому, іншим заінтересованим особам не пізніше дня, наступного за днем її постановлення, та підлягає негайному виконанню.

Строк відсторонення від посади – не більше 2 місяців. Продовження строку здійснюється за клопотанням прокурора.

Відсторонення від посади може бути скасовано за клопотанням прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого, якого було відсторонено від посади, коли в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба.

Тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 159 КПК) полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Доступ заборонено до речей і документів, перелік яких наведений в ст. 161 КПК, а саме:

– листування або інші форми обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги;

– об'єкти, які додані до такого листування або інших форм обміну інформацією.

Доступ особи до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, здійснюється лише якщо сторона кримінального провадження доведе можливість використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів.

Перелік речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю визначений в ст. 162 КПК, а саме:

– інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;

– відомості, які можуть становити лікарську таємницю;

– відомості, які можуть становити таємницю вчинення нотаріальних дій;

– конфіденційна інформація, в тому числі така, що містить комерційну таємницю;

– відомості, які можуть становити банківську таємницю;

– особисте листування особи та інші записи особистого характеру;

– інформація, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо;

– персональні дані особи, що знаходяться у її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних;

– державна таємниця.

Доступ до речей і документів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, не може надаватися особі, що не має до неї допуску відповідно до вимог закону (ч.6 ст. 163 КПК). Доступ особи до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю здійснюється в порядку, визначеному відповідними законами України, а саме: «Про нотаріат», «Про банки і банківську діяльність», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» тощо.

Процесуальний порядок застосування.

З клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів до слідчого судді, суду мають право звернутися сторони кримінального провадження. Зокрема, зі сторони обвинувачення – слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий та його представник; зі сторони захисту - підозрюваний, обвинувачений, підсудний, їхні захисники та законні представники.

Після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи. Клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, якщо сторона

кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення цих речей чи документів.

У повістці про судовий виклик, що слідчий суддя, суд надсилає особі, у володінні якої знаходяться речі і документи, зазначається про обов'язок збереження речей і документів у тому вигляді, який вони мають на момент отримання судового виклику.

Слідчий суддя, суд розглядає клопотання за участю сторони кримінального провадження, яка подала клопотання, та особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, крім випадків, передбачених ч.2 ст.163 КПК. Неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться чини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання.

За результатами розгляду клопотання слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, якщо сторона кримінального провадження у своєму клопотанні доведе наявність достатніх підстав вважати, що ці речі або документи:

- перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;

- самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні;

- не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю.

Слідчий суддя, суд в ухвалі про надання тимчасового доступу до речей і документів може дати розпорядження про надання можливості вилучення речей і документів, якщо сторона кримінального провадження доведе наявність достатніх підстав вважати, що без такого вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів.

Особа, яка зазначена в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів як володілець речей або документів, зобов'язана надати тимчасовий доступ до вказаних в ухвалі речей і документів особі, зазначеній у відповідній ухвалі слідчого судді, суду.

Зазначена в ухвалі слідчого судді, суду особа зобов'язана пред'явити особі, яка зазначена в ухвалі як володілець речей і документів, оригінал ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів та вручити її копію.

Особа, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, зобов'язана залишити володільцю речей і документів опис речей і документів, які були вилучені на виконання ухвали слідчого судді, суду.

На вимогу володільця особою, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, має бути залишено копію вилучених документів. Копії вилучених документів виготовляються з використанням копіювальної техніки, електронних засобів володільця (за його згодою) або копіювальної

техніки, електронних засобів особи, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів.

У разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів (ст.166 КПК).

Тимчасове вилучення майна (ст.167 КПК) – фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у частині другій цієї ст.167 КПК майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення.

Тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони:

1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди;

2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення;

3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом;

4) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено.

Тимчасове вилучення майна застосовується при затриманні особи у порядку, передбаченому статтями 207, 208 КПК. Якщо затримання було проведено не уповноваженою службовою особою, вона зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Факт передання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом. Тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час обшуку, огляду.

Слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час затримання або обшуку і тимчасового вилучення майна або негайно після їх здійснення зобов'язана скласти відповідний протокол. Після тимчасового вилучення майна уповноважена службова особа зобов'язана забезпечити схоронність такого майна в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Тимчасово вилучене майно повертається особі, у якої воно було вилучено:

1) за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна безпідставним;

2) за ухвалою слідчого судді чи суду, у разі відмови у задоволенні клопотання прокурора про арешт цього майна;

3) у випадках, передбачених ч. 5 ст. 171, ч.6 ст.173 КПК;

4) у разі скасування арешту.

Арешт майна (ст. ст. 170-174 КПК) – це тимчасове позбавлення підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну

відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а також юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у разі якщо до такої юридичної особи може бути застосовано захід кримінально-правового характеру у вигляді конфіскації майна, можливості відчужувати певне його майно, чи заборона для особи, на майно якої накладено арешт, чи особи, у володінні якої перебуває майно, розпоряджатись будь-яким чином таким майном та використовувати його (ч.1 ст. 170 КПК).

Арешт майна є одним із заходів забезпечення кримінального провадження, суть якого полягає у тимчасовій забороні, адресованій власнику чи володільцю майна, відчужувати його, або розпоряджатися чи користуватися ним.

Арешт майно застосовується з метою забезпечення:

– виконання вироку в частині цивільного позову до набрання судовим рішенням законної сили (ч.2 ст.170 КПК);

можливої конфіскації майна, спеціальної конфіскації - в провадженнях про кримінальні правопорушення за які може бути застосовано додаткове покарання у вигляді конфіскації майна.

Арешт може бути накладено на:

1) нерухоме і рухоме майно, майнові права інтелектуальної власності, гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковому вигляді, цінні папери, корпоративні права;

2) майно у вигляді речей, документів, грошей якщо вони відповідають критеріям, зазначеним у ч.2 ст. 167 КПК, а саме:

– підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди;

– надані особі з метою схилити її до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та (або) матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи як винагорода за його вчинення;

– є предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з їх незаконним обігом;

– набуті в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходи від них, або на які було спрямоване кримінальне правопорушення.

Не підлягають конфіскації майна, а тому і не підлягають з цією метою арешту предмети першої необхідності, що використовуються особою і членами її родини, перелік яких визначено в Додатку до КК України.

Арешт може бути накладено на майно:

– підозрюваного;

– обвинуваченого;

– осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану кримінально-протиправними діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння;

При чому, таке майно може перебувати як у вищевказаних осіб, так і в інших фізичних, або юридичних осіб, а також у власності юридичної особи,

щодо якої здійснюється провадження, з метою забезпечення можливої конфіскації майна, спеціальної конфіскації або цивільного позову.

Відповідно до вимог ст. 170 КПК арешт майна полягає у забороні відчужувати, розпоряджатися чи користуватися майном.

Відповідно до ч.4 та ч.5 ст. 170 КПК заборона на використання майна, а також заборона розпоряджатись таким майном можуть бути застосовані лише у випадках, коли їх незастосування може призвести до зникнення, втрати або пошкодження відповідного майна або настання інших наслідків, які можуть перешкодити кримінальному провадженню. При цьому не допускається заборона використання житлового приміщення, в якому на законних підставах проживають будь-які особи, не допускається.

Фактичною підставою накладення арешту на майно є сукупність фактичних даних, що вказують на завдання кримінальним правопорушенням матеріальної та/чи моральної шкоди, заявлення цивільного позову про її відшкодування або можливість заявлення такого позову та накладення майнових стягнень, конфіскації майна за вироком суду. Необхідність накладення арешту на майно зумовлюється обґрунтованою підозрою вважати, що незастосування цього заходу зумовить труднощі чи неможливість виконання вироку в частині забезпечення можливої конфіскації майна або цивільного позову чи перешкоджатиме встановленню істини внаслідок того, що таке майно може бути приховане, відчужене чи пошкоджене.

Правовою підставою накладення арешту є ухвала слідчого судді, суду. Тобто рішення про арешт майна може приймати лише ці суб'єкти кримінального провадження. Дане положення обумовлено вимогою ст. 41 Конституції України, яка передбачає виключно судовий порядок позбавлення права власності.

Процесуальний порядок здійснення арешту майна.

З клопотанням про арешт майна до слідчого судді, суду має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням з прокурором, а з метою забезпечення цивільного позову - також цивільний позивач.

Клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено.

Клопотання про арешт майна розглядається слідчим суддею, судом не пізніше 2 днів з дня його надходження до суду, за участю слідчого та/або прокурора, цивільного позивача, якщо клопотання подано ним, підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, і за наявності - також захисника, законного представника.

При цьому, клопотання слідчого, прокурора, цивільного позивача про арешт майна, яке не було тимчасово вилучене, може розглядатися без повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, їх захисника, представника чи законного представника, якщо це є необхідним з метою забезпечення арешту майна. Така необхідність може обумовлюватися наявністю обґрунтованої підозри вважати, що в разі повідомлення

підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна про наміри накладати арешт на їхнє майно, вони можуть його сховати, знищити, пошкодити тощо.

За результатами розгляду клопотання слідчий суддя, суд приймають таке рішення:

- відмовляють у задоволенні клопотання про арешт майна, якщо особа, що його подала, не доведе необхідність такого арешту. Відмова у задоволенні або часткове задоволення клопотання про арешт майна тягне за собою негайне повернення особі відповідно всього або частини тимчасово вилученого майна.

- постановляє ухвалу, в якій зазначається: перелік майна, яке підлягає арешту, підстави застосування арешту майна, перелік тимчасово вилученого майна, яке підлягає поверненню особі, заборону розпоряджатися або користуватися майном у разі її передбачення та вказівку на таке майно, порядок виконання ухвали.

Слідчий суддя, суд застосовує найменш обтяжливий спосіб арешту майна та зобов'язаний застосувати такий спосіб арешту майна, який не призведе до зупинення або надмірного обмеження правомірної підприємницької діяльності особи або інших наслідків, які суттєво позначаються на інтересах інших осіб.

Ухвалу про арешт тимчасово вилученого майна слідчий суддя, суд постановляє не пізніше 72 годин із дня знаходження до суду клопотання, інакше таке майно повертається особі, у якої його було вилучено.

Арешт майна має бути скасованим повністю або частково, якщо:

- відпали підстави його застосування;
- арешт було накладено необґрунтовано.

Правовою підставою скасування арешту майна є:

- ухвала слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника чи законного представника, іншого власника або володільця майна, якщо вони доведуть, що в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано;

- винесення прокурором постанови про закриття кримінального провадження;

- ухвалення судового рішення, яким закінчується судовий розгляд. Суд скасовує арешт майна, зокрема, у випадку виправдання обвинуваченого, закриття кримінального провадження судом, непризначення судом покарання у виді конфіскації майна, залишення цивільного позову без розгляду або відмови в цивільному позові.